

A NŐKÉRDÉS A MÚLT SZÁZAD ELEJÉN.¹

Kilenc százada küzdött már a magyarság, idegen népek tengerében, azért, hogy fenntartsa és továbbadja a magyar élet sajátos és becses formáit, ősi hagyományait Európa keletén. A megmaradás maga roppant áldozatokba került: véráldozatba és megalkuvásba. A magyarságnak fel kellett áldoznia ősi kultúrájának nagy részét azért, hogy a maradékkal beilleszkedhessek a nyugati keresztény népek rendjébe.

A kilenc évszázados idegen befolyás erősen módosította és határozottan rontotta a magyar nő helyzetét is, mely a honfoglalók szabad népénél még a férfiakkal való egyenjogúság volt. A tizenkilencedik század elején már csak halvány nyomai éltek az ősi állapotnak. Így még védték az érvényben levő rendi alkotmányban a nők birtok- és tulajdonjogait egyes intézkedések, különösen a fiúsítás lehetősége, a fiú-leányság intézménye, mely lehetővé tette, hogy uralkodói kegyelemből a leányutód örökítse saját utódaira atyái birtokát és nevét. A székelyeknél a fiúleánysághoz nem kellett uralkodói kegy sem: annak esete magától beállt, mikor leányra szállt a birtok.

Nagyon jellemző és a múlt század elején még életerős szokás volt, hogy a nő házasságában sem vesztette el leánynevét. A magyar szellemben nevelt régi nagyasszonyok halálukig hordták és használták leánynevüket. Azt írták leveleik alá és sírjuk fölé is az került. Legvilágosabban akkor látjuk ezt, ha végigjárjuk egy-egy, a nyugati határtól távolabb eső magyar városnak, pl. Kolozsvárnak, Marosvásárhelynek temetőjét. Az asszonyok sírkövein még túlnyomó részben ilyenféle felírást találunk:

«Itt nyugszik *Kapusi Susánna*, Izséb Dánielnek volt párja, ki meg holt 1822 esztendőben». — A nagy és feltűnő betűkkel írt név a nő családneve — nemcsak «született» ezen néven, de ezzel

¹ Részlet «A nő a XIX. sz. magyar társadalmában» c. készülő könyvből.

is halt meg, nem változtatta meg nevét az a tény, hogy Izséb Dániel hitestársa volt.

Ezt a jellegzetes ősi szokást már a XVIII. század során kikezdte volt a francia-német divat. Mint az ősi viselet, ez az ősi szokás is csak a nép világának eldugottabb zugaiban él már. De a XIX. század elején még élt a magyar úri osztályban is és csak nehezen gyűrte le a főrangú és idegen szellemben nevelt nők szokásának majmolása.

Az ősi hagyományok maradékaként élt a magyar glóbuson egy különleges lelkiség is, melynek megnyilvánulása a magyar férfinek a nővel szemben való magatartása. Ezt a külföldiek mindig észlelték és ezért nevezték a magyarságot a frázissá kopott «lovagias magyar nemzet»nek. Persze a külföldiek csak saját legközelebb álló fogalmuk nevével tudták illetni azt, amiről nekik nem volt fogalmuk: a magyar emberséget. A magyar nem lovagias volt, hanem több annál, emberséges volt. Nem Dulcineát, tündért, királynőt látott a nőben, hanem embertársat. Ez a nőekkel szemben való emberséges emberség nagyon sokban pótolta és helyrehozta, a mindennapi élet során kiegyensúlyozva azt, amit a nyugati hatás rontott a magyar nő helyzetén.

Ám régen volt már, mikor a vereckei szoroson át büszke egyenrangúságban robogtak át annak a szittyia népnek leányai és fiai, mely valamikor lófejjel és drága lószerszámmai temette el az asszonyait is. Régen volt, hogy a honfoglalás idegen krónikása elcsodálkozva jegyezte fel: a szittyáknál kérdéses, hogy melyik nem a jelesebb.¹

Sok századon át hirdették, oktatták, példázták a szomszéd népek, szlávok és germánok preceptorai ennek a nyakas pogány népnek, hogy a nő nem egyenrangú a férfiemberrel, hanem illendő, hogy mint afféle szolgáló éljen ura házában, nem a ló hátán, hanem a konyhában, a tűz körül forogva, az orsót és rokkát pergetve.

Emberfeletti erő kellett volna hozzá, hogy a magyar férfi ebből a tanításból semmit el ne fogadjon. Ki tud sokáig ellentállni annak, ha neki a tömeg meggyőző ereje magyarázza és

¹ « . . . incertum sit, uter apud eos sexus illustrior fuerit.» Reginonis Abbatis Prumiensis Chronicon. Münchener Codex X. Pauler—Szilágyi: A magyar honfoglalás kútfői. Bp. 1900. M. T. A. 320. 1.

szuggerálja, hogy az ő kategóriája különb egy másik kategóriánál? Uraskodni, mást lenézni, egyéni érdem és erőfeszítés nélkül, a születéssel szerzett helyzet alapján mást kisebbnek tartani és megrövidíteni — ez mindig jólesik a minden emberben élő alacsonyabb ösztönöknek, melyeket féken tarthat a magasabb kultúra, de mindig felszabadíthat egy megfelelően erős indítás. A magyarok is csak emberek voltak.

A sokszáz éves idegen befolyás, az emberek lelkialkatát nem egy, de ezer hajszáléren át elérő idegen világnézet a nőket illetőleg is erősen szétterjedt a nemzetben és különösen erőre kapott az alacsonyabb, a magasabb életformáktól legtávolabb álló néprétegekben.

A XIX. század elején a magyar nép már nem egy helyen magyar viseletnek tartotta és akként hordta a bevándorolt német vagy morva telepések ruháját. Éppígy ősi szokásnak és felettébb magyaros eljárásnak tudta azt, hogy olyan cudarul bánják asszonyaival, ahogyan azt két-három évszázaddal megelőzőleg tették a szláv és germán szomszédok.

A műveltebbek is gyakran beleestek abba a tetszetős és hamis következtetésbe, hogy miután köztudomás szerint Ázsiában rossz dolguk van a nőknek és miután mi magyarok ázsiai, keleti nép vagyunk, nálunk nemzeti hagyomány a nőekkel való rossz bánásmód.¹ Senki nem mutatott rá kellő nyomatékkal, hogy ilyen barbár tradíció nálunk nincs, hogy a magyar régmúltban az ilyesminek teljességgel nincs gyökere és hogy a tények vizsgálata ennek a hangulatos beállításnak éppen ellenkezőjéről győző meg.

Intelligens magyarok és külföldi utazók is elhitték azt, hogy igen jellegzetes népszokások Magyarországon, hogy a nők a férfiak jelenlétében ne merjenek leülni enni és hogy a férfiak a nőket agyba-főbe verjék, csontjaikat összetörjék.² Feljegyzik,

¹ A' magyar mint ásiái sarjadék valaha egy kicsit keleti módon bánt a szép nemmel, 's ámbár azt, valamint minden civilisált nemzetek most nemcsak maga mellé, hanem még maga elibe is helyezé, azért nyelvében még most is megmaradt a' régi uralkodás jele. (Feleség tegezése stb. Gr. Széchenyi István. Világ. 166. 1.)

² Ács Gedeon naplója. (1850 körül). Etnographia. 1926. 25. 1.

³ . . . egy verőcemegeyi magyar faluban megnéztem a bíró házat... A nagy terem mestergerendájára az ajtó mellett korbács volt akasztva. Kérdeztem, mire való. «Haot rendben tartani az asszonyokat», feleli a gazda.

hogy a nő férjét «uram»-nak szólítja; mint vélik, alárendeltsége jeléül. Hogy a legény a leányt tegezi, a leány pedig a legényt magázza.

Szinte élvezettel jegyzik fel a kor írói a magyar etnográfia minden ilyen jellegű adatát és mintegy önelégülten sejtetik, hogy ők nem ilyenek és nem bánnak így az asszonyokkal!

Ez időtől kezdve igen sokáig kézről-kézre, illetőleg könyvről-könyvre adta a leghivatalosabb tudomány is azt a tévtanítást, hogy az eladólány és vőlegény szavakból következtetve, a régi magyarok a nőt emberszámba sem vették és állat módjára adták-vették. Ebből pedig tovább következett, hogy az eredeti magyar elgondolás a nő megvetése volt.

Pedig egy kis tárgyilagos elmerülés a kérdésbe tisztázhatta volna, hogy a magyar nép férfiai, minél érintetlenebb maradt a nyugati hatástól, annál emberségesebben és gavallérosabban bánik az asszonyával. A durvaság csak annyira magyar, mint az elmagyarosodott német falvakban a középkori német eredetű népviselet. Ma már a miénk, de nem a magyar törzs eredeti hajtása, csak idegen oltvány. A régi szavakat is félremagyarázták. Az eladó leányt *el* adják a háztól és a legény *el* veszi. Szó sincs róla, hogy megvenné. A sokat idézett arab forrás, Gurdézi, ha pontosabban elolvassuk, nem nővásárról szól, hanem kölcsönös ajándékokról. Minden árpádkori forrás ellene mond a portéka-teóriának. A «kend» inkább a kornak szól; nála fiatalabb legényt, ritkán tisztel meg vele a leányzó; a legény sem tegez nála idősebb nőt. Az «uram» megszólítás pedig csak cserébe megy az ép oly megtisztelő eredetű «asszony» (= Uralkodónő) megszólításért.

Az emberség hatalmas melegforrása élt tovább a nemzet lelkében, ha benőtte is az idegen hínár. Ez nyilvánvaló lett akkor, mikor világszerte megindult a nők nagy szabadságharca az emberhez méltó életért és amikor az a törekvés aránylag nagyon korán teljes megértésre talált a nemzet jobbjaiban.

A modern nőmozgalom Magyarországon már a XVIII. század utolsó évtizedében megindult. Mary Wollstonecraft korszakalkotó művét két évvel előzik meg azok az 1790-ben kinyomatott magyar röpiratok, melyek a nők emberi, közéleti, hivatalviselési jogait sürgetik. Jellemző, hogy nálunk valamennyit férfiak

írták.¹ Miről is volt szó ebben a nagy, évezredek kérdésben, mely a XIX. század folyamán lett a közélet komoly problémája Európa haladottabb népeinél?

Az emberiség nagy gondolkodói, Platóntól Morus Tamásig mind úgy képzelték el az ideális államot, hogy abban a nők a férfiakkal egyenrangúan élnek. De csak a XVIII. század vége felé hódított nagyszámú követőt a nyugati nemzeteknél az a tan, hogy szebb, boldogabb, igazabb és magasabbrendű emberi élet lesz a földön, ha egyszer az erősebb nem lemond a gyengébb leigázásáról és a kétes értékű hatalom helyett az annál sokkal becsebb harmóniára törekszik.

A nagy francia forradalom dobta nyíltan felszínre a nők egyenjogúsításának modern elgondolását és jóllehet, az elgondolás még messze volt a megvalósulástól, az ettől kezdve már a politika lehetőségei közé tartozott.

A társadalmi haladás az angolszász országokban, Angliában és főleg a fiatal Amerikában kedvezett leginkább a női sors alakulásának. Jóllehet az angol nők jogi helyzete még sokáig hátrányos maradt, a társadalom okossága ott látta be először a jobb nőnevelés szükségességét a köz haladása szempontjából. Angliában egyre növekedett az olvasó, tollforgató, szellemi kérdésekkel foglalkozó nők száma, kik már régóta feszegették a kérdést, hogy miért kell a nőnek férfitestvérével szemben minden téren hátrányba lennie.

Nem véletlen, hogy angol nő írta meg a női jogok követelésének első klasszikus összefoglalását 1792-ben.²

A probléma ettől kezdve szakadatlanul foglalkoztatta, immár nemcsak az emberiség választott gondolkodóit, hanem a mindkét nembeli írók tömegét és ezek írásain át a nagyközönséget, Nyugateurópa minden országában.

Az eszmei hadjárat nyomán az első komoly cselekedetek a nagy női nevelőintézetek alapításai. Svájcban Pestalozzi 1806-ban alapít női iskolát és a távoli Amerikában Emma Willard 1819-ben követi példáját, megalapítva Troy Seminary-t,

¹ E mozgalomról és koráról bővebben írtam «A nő a XVIII. század Magyar Társadalmában» c. munkámban.

² Mary Wollstonecraft-Godwin: *Windication of the Rights of Women.*

mely immár a lehető legmagasabbfokú műveltség terjesztését tűzi céljául. 1833-ban pedig megnyílik ugyancsak Amerikában Oberlin College, az első koedukációs főiskola.

A közfelfogás, a jogfejlődés és az egyes intézmények működése minden kultúrorszáiban a nők javára alakul és ebben visszaesést csak a napóleoni kor jelent. Nem véletlen az sem, hogy éppen Franciaországban, a galantéria szülőföldjén, mely a XVIII. században a nők paradicsoma volt, jelentkezik a reakció.

Franciaországban a kor nagy vezéralakja, Napóleon, a női nem barbár jogfosztását rögzíti a Code Napóleon törvényeibe. Ezt megteheti, de többé nem zárhatja palackba azt a szellemet, melyet egy-egy Mme Récamier, vagy Mme Stael jelentenek. E nők élete és írásai tanúságot tesznek arról, hogy rossz törvények és zsarnok uralkodók idején is vannak szabadon szárnyaló lelkek.

Skandináviától az olasz félszigetig mindenütt akadnak már férfi és női szószólói a női jogok ügyének, bár az úttörőknek természetesen sok rosszakarattal, meg nem értéssel, gúnnyal és szidalommal kell megküzdeniök.

Egyre erősebbek azok a hangok, melyek a nőnevelésnek komoly szükségességét hangoztatják; Európaszerte nagy számban jelennek meg női és férfi szerzők művei erről a kérdéstről. Azok, akik a nők felszabadítását kívánják, látják, hogy a probléma kulcsa a nevelés; de azok is, akik szeretnék a nőt további függésben tartani, tudják, hogy a leghatékonyabb eszköz a céljuknak megfelelően kiépített nevelési rendszer lehet.

A nőkérdés mindenkit érint, mindenkit érdekel. Itt is, ott is felhangzanak a pro és kontra érvek és már megjelennek az első népmozgalmi folyóiratok.¹

A XIX. század elején már német földön is teljes virágjában volt a romantika szellemáramlata. A romantika individualizált. Kihangsúlyozta, hogy nő és férfi qualitative különböző lények, de egyenrangúak, vagy legalább is érték tekintetében nem mérhetőek össze. Ez a nőkérdésben megadta a további fejlődés lehetőségét; jóllehet a romantika maga kevés jót hozott a nőknek. Legfontosabb ajándéka mégis a nő érzelmeinek szentesítése volt;

¹ La Femme Nouvelle. Paris 1832.

nagy haladás a középkor kötelező aszkézisével, a renaissance testiességével és még a közelmúlt XVIII. század hideg racionalizmusával szemben is.

A német nő felszabadításának irodalmi előkészítői Hippiel,¹ Schlegel² és Schleiermacher³ voltak. Hippiel még teljességgel esz-okokkal küzd, míg Schlegel már az érzelmekre apellál és a romantikus irány csúcspontját éri el Schleiermachernél, ki híres «katekizmusában» új erkölcsöt hirdet a nemeslelkű nőknek.⁴

A nőkérdésben való új felismerés eljutott a magyar földre is, azon a rendes úton, melyen a nyugati eszmék hozzánk érnek. Megpendülnek valahol messze nyugaton, Angliában, Franciaországban és akkor nálunk még csak a kivételesen műveltek figyelnek fel rájuk. Azután meghódítva Németországot és ott a német szellem által módosulva jutnak hozzánk és úgy lesznek tömegcikké.

Így jött hozzánk a XIX. század első felében, a bécsi kapun át, ez az új nyugati bölcsesség, az a forradalmi gondolat a nők egyenrangúságáról, ami ezer évvel előbb olyan magától értetődő életforma volt a hét vezér sátrai alatt.

Van abban valami szívetfacsaró tragikomikum, mikor Kisfaludy Aurorájának lapjairól, németből fordítva csendül fel, Schiller után, hogy

Tisztelet a jeles Asszonyi nemnek!

Idegenből kapjuk ajándékba azt a nagy kultúrértéket, amely valaha sokkal igazabban miénk volt, csakhogy megfedkezünk róla. De most a magyar Csipkerózsika is felébred hosszú álmából; az új hangokra ősi ösztönök rezonálnak. A szabadság eszményeit ősi és mély hagyományként őrző nemzetben a legkedvezőbb talajra leltek azok a törekvések, melyek az emberiség felének felszabadítását, emberi méltóságra emelését sürgették.

A századforduló idején és a következő évtizedekben a reformkor egésze során a nőkérdés erősen foglalkoztatja a magyar közvéleményt. Megtaláljuk ennek nyomát a szépirodalomban úgy,

¹ *Theodor Gottlieb von Hippel*. Über die Bürgerliche Verbesserung der Weiber. Berlin. 1792. Nachlas über Weibliche Bildung. Berlin 1801.

² *Friedrich Schlegel* Lucinde. 1799.

³ *Friedrich Schleiermacher*. Vertraute Briefe über Fridrich Schlegel's Lucinde. 1800.

⁴ Athenaeum I. kötet, Fragmente, 109 1.

mint a tudományos értekezésekben és a nemzet egyéb szellemi megnyilvánulásában. Korai folyóirataink visszhangzanak a nőkérdés körül való polémiáktól és elmefuttatásoktól. Önálló művecskék is jelennek meg e tárgyról; eleinte inkább német nyelven.¹

Miután ezen jellemző és érdekes polemikus cikkeket mások már ismertették bő kivonatokban,² itt csak nagy vonásokban vázoljuk a szembenálló érvek lényegét.

A gondolkodók és írók kezdetben észreveszik az emberiség eddig mellőzött felerészét s ebből következően nálunk, mint mindenütt a jobb leánynevelés fontosságát hangoztatják és abból indulnak ki, hogy a nők is képesek lennének a magasabbrendű szellemi teljesítményekre, ha nekik erre egyáltalán mód adatnék.³

Ezzel szemben pennát ragadnak a maradiak és többnyire ügyetlen, goromba érvekkel igyekeznek a nőket a tanulástól elriogatni, olyan érvekkel, melyek közül, mint honi specialitást érdemes kiemelni azt, hogy mi magyarok, napkeleti nemzet vagyunk és ezért nemzeti sajtáság nálunk a nőket «alattvalóságra és engedelmességre» szorítani: ehhez ragaszkodjunk!⁴

Más maradiak csiszoltabb, ügyesebb fegyverekkel hadakoznak. Érvelésük velege többnyire a női természetnek és hivatásnak a férfiétől való gyökeres különbözősége, mely szerintük megokolja, hogy az életben minden tekintetben eltérő sorsban, tehát más nevelésben is legyen részük.

A nőellenesek és maradiak azonban lépésről-lépésre vesztik a tért. A naivak gyermekes érveivel szemben roppant lelkeségű

¹ Johann von Fejes: Hat sich das männliche oder weibliche Geschlecht um die Menschheit mehr verdient gemacht? Zum Vortheile des Weiblichen beantwortet von . . . Pest 1808. Eggenberger. — Bestimmung und Würde des Schönen Geschlechts. Von J. G. P. Pest. 1817. Leyrer József.

² Az alapvető munka: *Máday Andor*: A magyar nő jogai a múltban és jelenben. Budapest. 1913. Athenaeum. — Ezt követték: *Kornis Gyula*: A Régi Magyar Nőmozgalom és a Leánynevelés. Bpesti Szemle. 1927 január és Pogány Zsuzsanna munkája.: A Nőemancipáció. 1790—1848. Bp. 1937. Minerva-ktár.

³ A nők, Anyák, Asszonyok azon nemes részét teszik emberi nemünknek, melytől vesszük eredetünket és első neveltetésünket. Ezekről elfelejtkezünk, tsak azért is vétek volna; mivel az ő felemelkedésük egyszersmind az emberi nemnek valóságos megnevesítése.» Így ír 1806-ban Kultsár István. (Hazai tudósítások. 1806. Bevezetés.)

⁴ Gynosebes: Szózat Napkeletről. Tudományos Gyűjtemény. 1826. XI. 68. l.

lovagjai támadnak a szép nemnek, akik, mint a finn hősköltemény énekmondói, «ledalolják» az ellenfelet. Így akad a többi között egy lelkes férfi, aki összeszedi az ókor és az újkor, a történelem és a monda minden jelesebb nőalakját és kiad róluk egy magyar könyvet két kötetben, saját verseivel fűszerezve a kis életrajzokat. A szándék jó és így szívesen megbocsátjuk, hogy a versek nem azok.

«A Tudomány szintúgy Férfit mint Asszonyi embert, Hívja; örök Zölddel megkoszorúzza fejét»,¹ mondja egy helyütt, másutt pedig íróinkkel dicsekszik:

Fábia böles Julisunk, Molnár Borbála minálunk,
Van Vai Klára; vagyon sok betses elme, tsak írd!

Bizonyára tévednénk, ha lebecsülnők az ilyen és efféle művek hangulatkeltő és közvéleményt teremtő erejét. Ez azonban még nem lenne elég. Szükség van olyanokra is, akik a komoly érvekre komoly választ tudnak adni és érvelésükkel meg tudják nyerni ügyüknek a nemzet jobbjait.

A nők ügyének a reformkorban két igen komoly szószólója van Magyarországon. Az egyik férfiember, nagyszerű, gyakorlatias gondolkodású, cselekvő és teremtő magyar: Fáy András. A másik szószóló nő volt, a kor legkiválóbbja, Karács Ferenc rézmetsző felesége, Takács Éva asszony. A magyar nőkérdés akkori sarkpontját mindketten igen helyes felismeréssel, ott látták, ahol a teendőket valóban el kellett kezdeni: a nőnevelésnél.

Takács Éva és Fáy András munkáit egy közös gondolat hatja át: véget vetni a magánintézetek felelőtlen garázdálkodásának és nemzeti intézményeket teremteni, komoly, állami gondoskodást élvező nagy nőnevelő intézeteket.

Hazánkban — írja Fáy — sok a tennivaló, mert százados mulasztásokat kell pótolni. Hazánk csarnokát fel kell építeni — az alapoknál kezdve. Az alapozáshoz tartozik a jó nőnevelés — de ezt az alapkövet megemelni és helyre tenni igen nehéz, egy ember erejét meghaladó feladat. Sok ember kell hozzá: ezeket akarja Fáy meggyőzni és tetre indítani.

Ha meggondoljuk, — írja — hogy milyen nagy mértékben

¹ Heroineis azaz a nevezetes fejer népeknek szép neméből magokat tetteikkel megkülönböztető szép nemnek élet-tárjak. Írta Peretsényi Nagy László. Pest. Trattner 1817. II. 15. 1. 2. U. o. I. 59. 1.

függ az emberiség sorsa a nőktől, csodálkozni, sőt borzadni kell azon, hogy ehhez képest milyen kevésbé foglalkoznak még külföldön is a nők megfelelő képzésével. Fáy hosszasan ecseteli, hogy milyennek kell lennie a boldogságra és boldogításra képes nőnek. Igen okosan és felvilágosodottan ír — a végső konklúziókat azonban még ő sem meri levonni. Elfogadja ugyan azt a tételt, hogy minden ország műveltségének mértéke a nők helyzete, de azt már bosszantó szerénytelenségnek tartja, hogy Franciaországban némely nők a polgári jogegyenlőséget követelik. Ennek, úgymond, nincs is visszhangja sehol másutt. Pedig, úgy látszik, volt visszhangja nálunk is, mert a túlmívelt nő gunyoros ismertetésénél azt mondja az író, hogy ezek szoktak «erős harcos vitéznei» lenni «a juris aequalitasnak, inter sexum et sexum». Fáy azt tartja, hogy a nőnek nincs szüksége tudományos nevelésre, de szüksége van komoly, alapos műveltséget, reális világnézetet adó, egyben nőies hajlékonyságot, jó ízlést, kellemes modort képző nevelésre.¹

Fáy személyes barátságban volt a Karács-családdal és valószínű, hogy munkájára sok indítást kapott Karacsné Takács Évától. Takács Éva a magyar reformkor legzseniálisabb női gondolkodója, akit az utókor még nem méltányol eléggé.

A nemzetnek ősidők óta megvannak a maga nagy nőalakjai, akik lelkük erejével összekapcsolják a századokat. Egyszerre csak egy van belőlük, aki a magyar élet centrális titkát figyelve és megértve, adja kézzől-kézre nemzedékek során a nagy hagyományt, a magasabbrendű magyar élet védelmét, azon a síkon, amelyik kiváltképpen női munkatér.

Sarolt fejedelemasszonnyal kezdődik azoknak a nagy magyar asszonyoknak sora, akik mindig tudatosan az egész nemzetet szolgálták.

A fáklyát a reformkor idején Újfalvi Krisztina lehanyatló kezéből vette át Takács Éva, hogy később Teleki Blankának, az pedig Veres Pál feleségének, Beniczky Herminnek adja majd tovább.

Takács Éva, 1780-ban született, Takács Ádám ref. lelkész és

¹ Nőnevelés és Nőnevelő Intézetek Hazánkban. Különös tekintettel nemesek' főbb polgárok' és tisztos karuak' lánykáira. Fáy András-tól. Pesten 1841. Trattner.

Bessenyei Éva leánya volt.¹ Apja nevelte kiváló műveltségű leánnyá. 17 éves korában vesztette el atyját és ekkor anyja és két kis testvére támasza lett; varrt, varrni és kézimunkázni tanította a szomszédos Gyón és Dabas úri hölgyeit. 1802-ben Karács Ferenc, akkor európai hírnű rézmetsző és térképkészítő művész felesége lett, házasságukból kilenc gyermek született. A művelt és kellemes házaspár körül a reformkor legkiválóbbjainak kis köre alakult: házukat gyakran látogatták Horváth István, Virág Benedek, Fáy, Kazinczy, Vitkovics, Vajda Péter, Vörösmarty, Kölcsey. Széchenyi István megküldte Éva asszonynak a Hitel egy dedikált példányát! Anyagiakkal azonban nem volt eléggé megáldva a Karács-család és Éva asszony a nagyszámú gyermek ellátása mellett továbbra is vállalt pénzért fehérneművarrást. Varrás és tésztagyúrás mellől diktálta ragyogó cikkeit, melyekből egy korát messze megelőző szellem szól hozzánk.

Az első polemikus cikkel, melyben Kultsár Istvánnak a nőnevelésről szóló cikkére válaszolt, már a kérdés velejébe vág Takács Éva és ettől kezdve évek során át állta a harcot s meggyőződése hevével és tolla erejével épúgy, mint gondolatai kiegyensúlyozott bölcsességével előkészítette a hazai talajt egy később eljövendő jobb nőnevelés és nők, férfiak emberségesebb, jobb élete számára.²

Takács Éva tanításának kiinduló pontja, hogy a női lélek semmiben sem marad a férfilélek mögött. A tanítás lényege azon-

¹ Evva Gabriella: A magyar nőnevelés két úttörője. Karács Ferencné és Karács Teréz nőnevelési nézetei. — Értekezések a m. kir. Ferenc József tudományegyetem pedagógiai intézetéből. Szeged. 1933.

² Takács Éva művei:

Némely Észrevételek Tekéntetes Kultsár István úrnak az Értekezésére, mellyet 1822-dik Esztendő második felében közöl a Leánykák házi neveléséről. Tud. Gyűjt. 1822. XII. 36 l.

Egy-két szó a házasságban levő Asszonyok kötelességeikről. Tud. Gyűjt. 1823. VIII. 68. 1.

Barátságos beszélgetés a földművelő nép állapotjáról. Tud. Gyűjt. 1824. VI. 71. 1.

Egy barátnémhoz írt levelem Nemünk ügyében. Tud. Gyűjt. 1826. IX. 73.

Feleletek a Szent Gellért Hegye mellől. Budán, 1828.

Gondolatok a nap alatt. Takács Éva munkái. (A fenti értekezések gyűjteménye önálló kötetben.) Budán. 1829.

Eredeti elbeszélések. Takács Éva munkái. II. Budán. 1829.

ban sokkal tovább megy ennél; azt hirdeti, hogy tudatlan, lelkiileg elnyomorodott nőekkel nem lehet boldog és virágzó a nemzet. A nő kezében van a család, a családból indul ki az egyén, a nemzet az lesz, amivé fiai és leányai teszik.

Küzd a feudális rendszerű, születési kasztok szerint való nevelés ellen. Meglátja, hogy úgy a fiú, mint a leánygyermek testi-lelki egyénisége tíz éves korig döntően kialakul. Teljes szociális tisztánlátással hirdeti, hogy oktatni kell a legszegényebb népet is, mert mennél szegényebb és tudatlanabb egy nép, annál inkább nincs a vele való bánással megelégedve és így annál hajlandóbb a békétlenségre. A főrangú birtokos asszonyok feladatává teszi a nép nevelését, és a róla való komoly gondoskodást, nem jótékonysággal, melynek csak a keresetképtelenekre kell korlátozódnia, hanem oktatással és munkaszerzéssel, mert a nyomorúság főoka a nép gyermekeinek munkátlansága és ügyetlensége. «Egy jószággal bírónak azon kell igyekeznie, hogy jobbágyait alamisnára való szorulástól megmentse.»

Támadóinak, kik vakondok-perspektívából nézve gúnyolták és szidták ezt a magasan szárnyaló asszonyt, néha élesen válaszolt. De sohasem vetette el a sulykot, minden sorát átjárja az a bámulatos józanság, kiegyensúlyozott nyugodt derű, melynek fényében minden társadalmi tényt és jelenséget időálló bölcsességgel tudott megítélni.

Tisztán látja a nők hibáit, de megmagyarázza, hogy a félszegségekbe az uralkodó férfinem helytelen ízlése kényszeríti a nőket, kiknek boldogsága a férfiak tetszésétől függ. A férfiak rossz nevelését okolja a sok rossz házasságért és boldogtalanságért. A férfiak nagyrésztét félrevezetik, mikor ráveszik őket az érdekházasságra, avagy amikor felkeltik bennük a nők iránti megvetést és bizalmatlanságot. Fél attól, hogyha tovább folyik a helytelen szellemű férfi- és nőnevelés, a magyar férfiak bohócok, a nők «báb játékok» lesznek.

Takács Évának megvannak a pozitív javaslatai is a jó, korszerű, nemzeti szellemben, «mások majmolása nélkül» való nőnevelésre vonatkozólag. Sőt — leánya feljegyzései szerint — azt is megmondta már, hogy a nevelés költségeire a fedezetet a nőtlenek és a kevés gyermekű családok progresszív megadóztatásából kellene előteremteni.

Aránylag nem sok, amit ez a kiváló asszony írt, de sokat mondott vele és nagy hatással volt egész korára.

Takács Éva még ragaszkodott a régi magyar hagyományhoz és jöllehet asszonyfővel kezdett írni, saját nevével jegyezte minden írását. Néhány évtized múlva már elveszett ez iránt az érzék a magyar társadalomból és konzekvensen mint Karács Ferencné kezdtek emlegetni. Ez éppoly anakronizmus, mintha Hunyadi Jánosnéak vagy Thököly Imrénének nevezzük azokat, akiket a maguk korában minden magyar ember Szilágyi Erzsébetnek, Zrínyi Ilonának tisztelt és akik maguk is halálukig saját nevüket használták. Ami igen jól megfért azzal a mélységes és sajátosan magyar hitvesi szeretettel, melyet e nagy asszonyok uraik iránt éreztek.

Takács Éva írásait a maga korában jól ismerte minden író-olvasó és gondolkodó ember. Többnyire túlzónak tartották, nem fogadták el tanításait, de mindenesetre gondolkoztak azon, amit mondott.

Az új gondolatok haladása mindig így történik. Valakinek vállalnia kell a szép de hálátlan feladatot, hogy megpendíti az új gondolatot, mely éppen új voltával törvényszerű bizonyossággal felháborítja és ellenkezésre ingerli egyrészt a közvéleményt, mely az átlagemberek véleménye, másrészt azokat, akiknek módjukban lenne az úgy érdekében cselekedni. Kell valaki, aki forradalmárként felháborít, ahhoz, hogy előjöhessen az, aki a követelmények egy részéről lemondva, sőt azokat nyilvánosan elítélve, egy más részük számára kegyelmet kér. Ez megalkuszik és a köz azt tartván, hogy ez már józan ember, nem olyan szélsőséges mint az előbbi, hajlandó meghallgatni és elgondolását megvalósítani. A gondolat így halad előre, lépésről-lépésre. Takács Éva bátor színvallása mindenesetre megkönnyítette az utódok munkáját.

Bobula Ida.